

УДК 027(=161.2)(443.61)«1929/2019»

Я. ЙОСИПИШИН, М. ПАЛІЄНКО*

**УКРАЇНСЬКА БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ СИМОНА ПЕТЛЮРИ В ПАРИЖІ
ЯК МІСЦЕ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ
(до 140-річчя від дня народження Симона Петлюри
та 90-річчя відкриття бібліотеки)**

У статті розкрито історію заснування та особливості функціонування Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі за 90 років її діяльності (1929–2019); визначено роль Бібліотеки у збиранні та збереженні друкованих видань, артефактів і документів, пов'язаних із життям та діяльністю Голови Директорії та Головного Отамана Військ УНР Симона Петлюри (1879–1926); наголошено на значенні Української бібліотеки у промоції української культури у західному світі, консолідації української еміграції навколо ідей соборності і державності; доведено роль Бібліотеки як установи національної пам'яті.

Ключові слова: Симон Петлюра; Українська бібліотека у Парижі; національна ідентичність; культурна спадщина; місце пам'яті; Україна; Франція.

Симон Петлюра – одна із знакових постатей українського державотворення, визнаний лідер боротьби за українську незалежність. Відомий в історії державний, політичний і військовий діяч, і разом із тим – талановитий публіцист, літературний і театральний критик. Багатогранність його особистості яскраво проявилась у політичній, військовій, міжнародній діяльності, на ниві української культури та громадського життя, в особистих взаєминах із діячами національно-визвольного руху, послідовниками, політичними й ідеологічними опонентами.

* *Йосипишин Ярослав* – доктор філософії, директор і голова Ради Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі (Франція);

Палієнко Марина Геннадіївна – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри архівознавства та спеціальних галузей історичної науки Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Графічний портрет Симона Петлюри. Листівка видана товариством «Заграда» у Гайденау (Німеччина) до 20-ї річниці вбивства Головного Отамана. 1946 р. Із зібрання Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі.

У календарі історичних подій і пам'ятних дат, пов'язаних із С. Петлюрою, символічно вирізняється травень – місяць, у якому він з'явився на світ Божий у квітучому українському місті Полтаві 22 (10) травня 1879 р., і 25 травня 1926 р. – день, коли трагічно обірвався його земний шлях у Латинському кварталі Парижа, на розі вулиці Расін та бульвару Сен-Мішель від куль, підступно випущених у спину С. Шварцбардом.

Від того часу Париж став одним із знакових місць пам'яті, пов'язаних з життям, діяльністю та вбивством С. Петлюри. Тут, у шпиталі «Шаріте», до якого Головний Отаман був перевезений зі смертельними пораненнями з вулиці Расін, зупинилося його серце. 1942 р. каплицю лікарні було передано Українській греко-католицькій церкві, і сьогодні – в Церкві Св. Володимира Великого можна побачити пам'ятні таблиці з напи-

Місце вбивства Симона Петлюри на розі вулиці Расін і бульвару Сен-Мішель у Парижі. Фотографія, опублікована у журналі «Тризуб» (1926 р., ч. 35).

сами українською та французькою мовами: «Симон Петлюра, голова Української Народної Республіки, Головний Отаман Українських збройних сил, важко ранений – на вулиці Расіна в Парижі – ворогом української державності був перенесений до лічниці «Шаріте», в склад якої входила оця церква і тут помер 25 травня 1926 року».

З часом до вулиці Расін, лікарні «Шаріте», Румунської православної церкви, у якій відспівували Головного Отамана, та його могили на цвинтарі Монпарнас долучилось ще одне «місце пам'яті» – Українська бібліотека імені Симона Петлюри, яка, на думку одного з його найближчих друзів та політичних соратників В'ячеслава Прокоповича, мала стати «нерукотворним пам'ятником», консолідуючим українців навколо ідеї національної державності та промоції українських культурних цінностей у вільному світі.

Звертаючись до останніх років життя С. Петлюри у Парижі, куди він приїхав у жовтні 1924 р. разом із В. Прокоповичем, зазначимо, що у цей період він продовжував сповідувати ідеали боротьби за українську державність. Очолюючи Уряд УНР в екзилі, він намагався об'єднати розрізнені українські політичні сили в еміграції, активізувати закордонну політику, шукав підтримки у міжнародній спільноті. Він також розумів необхідність активізації культурної діяльності, наголошував на вагомому значенні популяризації української культури у світі, необхідності знайомства європейської спільноти з її надбаннями. У першому числі заснованого у Парижі за його ініціативи та безпосередньої участі у жовтні 1925 р. українського тижневика «Тризуб» він писав: «Наша боротьба не закінчилася з відступом Уряду та Армії поза межі батьківщини [...] Ми уважаємо себе ні морально, ні ідейно не розбитими. Поки зберігається у нас ця відпорна сила, поки ми плекаємо її і дбаємо про її розвиток, доти ми уявляємо собою для ворога потенційну небезпеку, яка може стати для нього кожного часу і цілком реальною. Ми певні, бо дійсність щодня нашу певність стверджує, що Україна не помирилася з московсько-комуністичною окупацією і що вона, зберігаючи відпорну силу в собі, думає і дбає про знищення, коли слушний час прийде, окупантської влади, збираючи поки що необхідні для того засоби, передумови успішної боротьби. Ми, уявляючи собою органічну частину нашого народу, живемо одними думками, як і вся наша бать-

Пам'ятна таблиця у Церкві св. Володимира Великого у Парижі про смерть Симона Петлюри 25 травня 1926 р. у лікарні «Шаріте».

Сучасне фото.

ківщина. Доки цей «унісон» переживань має місце, доти моральний дух наш, як бойців, уявляє величезну динамічну силу, знищуюча вибуховість якої залежатиме від всієї попередньої організаційно-підготовчої праці в тому напрямку»¹.

Розбудовуючи українське політичне життя в умовах перебування Уряду УНР в еміграції, С. Петлюра усвідомлював також непересічне значення заснування української бібліотеки як національного культурного центру, який мав не тільки збирати й зберігати українські книжки та періодику, видання з української проблематики різними мовами, документальні свідчення боротьби за Українську державність, але й об'єднати українців навколо державницької ідеї, продемонструвати європейському світові цінність української культурної спадщини, підвести його до розуміння необхідності вирішення українського питання в політичній площині.

17 січня 1926 р. він писав щодо цього на шпальтах «Тризубу»: «Наше місце в Європі [...] ми – європейці. Європейці територіально, фізично, психічно, європейці своїм світоглядом, своїми традиціями, що їх полишили нам у спадщину минулі покоління. По Західній Європі розкидано стільки слідів наших безпосередніх і міцних зв'язків з Заходом, що їх обірвала на якийсь час тяжка історична доля України. Отже, цілком природно, що відроджена до нового життя Україна одразу звернула очі на Захід. Обличчям на Захід!»².

С. Петлюра визнавав, що перед українською еміграцією стоять важливі завдання не лише у політичній, але й культурній площині. На його переконання, еміграція повинна була опанувати європейські мови, перейнятися «наскрізь західноєвропейською культурою, її духом, засвоїти все те цінне, що дає сучасне життя європейське, наука, техніка. Засвоїте те все глибоко, щоб потім понести на рідну землю, віддати їй, і стати речниками нових, живих і тривких взаємин з Заходом»³.

Особливо важливим було те, що С. Петлюра усвідомлював недостатність лише сприйняття та розуміння європейських цінностей, він наголошував на необхідності повноцінної інтеграції українських надбань у багатогранну європейську культурну палітру і вбачав у цьому одне з найважливіших завдань української еміграції. «Але напитися тільки самим води живої безпосереднє з криниць європейської культури – це не все», – писав він у «Тризубі». Не менш важливим, на його думку, завданням було ознайомлення Заходу з «нашими здобутками, з тим, що внесла Україна свого в царині науки, літератури, мистецтва в скарбницю загальнолюдського духу. Ми повинні здобути своє місце в Європі!»⁴.

Одним із ключових елементів української культурної дипломатії в Європі, на думку С. Петлюри, мало стати заснування української бібліотеки в Парижі, яка могла не лише об'єднати еміграцію і надати нового імпульсу збереженню та вивченню національної культурної спадщини,

але й сприяти позитивному ставленню до української національної ідеї ширших європейських кіл. Однак, як вже відзначалося вище, реалізувати цей проект Головному Отаманові не судилося – 25 травня 1926 р. його життя трагічно обірвалося внаслідок пострілів С. Шварцбарда на вулиці Расін.

Продовжуючи розвивати ідею С. Петлюри про необхідність заснування Української бібліотеки у Парижі, В. Прокопович писав на сторінках «Тризубу»: «Нарешті входимо ми в сім'ю культурних народів, нав'язуються живіші зв'язки між європейською й українською наукою. І само собою виступає на чергу денну питання, як відповідно репрезентувати перед Європою українську культуру. Таким завданням мала б служити Українська Бібліотека в Парижі»⁵. І далі наголошував: «В Парижі повинна бути Бібліотека імени Симона Петлюри. Повинна бути, щоб молодь наша, беручи в Сорбонні досвід віків, переймаючись досвідом європейським, вчилася з його ідей, з його життя, з його смерті любові діяльної до рідного краю [...] А Захід бачив, як ми шануємо своїх людей великих»⁶.

Рішення про створення бібліотеки і музею, у яких було б зібрано усе, що торкалося життя та діяльності Голови Директорії УНР, було ухвалено Комітетом вшанування пам'яті С. Петлюри в Парижі вже у червні 1926 р. До складу Підготовчого комітету із заснування бібліотеки увійшли В. Прокопович, І. Косенко, О. Удовиченко, О. Шульгин та І. Рудичів, а його діяльність розгорнулася в одній з кімнат готелю за адресою 19, рю де Гобелен (19, rue des Gobelins) у 13-му окрузі Парижа, де у той час містилося бюро Генеральної ради Союзу українських емігрантських організацій та Судової комісії в справі процесу С. Шварцбарда. Для бібліотечної праці тут було відведено куточок із невеличким столиком і шафою для книжок⁷.

Наприкінці 1927 р. Бібліотека, чи власне «бібліотечна шафа», переїхала разом із редакцією «Тризуба» до нового помешкання за адресою 42, рю Денфер Рошєро (42, rue Denfert Rochereau). Сюди ж було перевезене умеблювання з готельного номеру, в якому мешкав

Будівля, у якій розташовувалося перше приміщення Української бібліотеки у 1926 р. (19, rue des Gobelins).

Сучасне фото.

Готель у Латинському кварталі Парижа (7, rue Thénard), у якому мешкав С. Петлюра перед загибеллю.

На балконі 3-го поверху стоять Леся та Ольга Петлюри. Фото 1925 р.
Із зібрання Української бібліотеки в Парижі.

С. Петлюра в останній період свого життя – для його зберігання було відведено окрему меморіальну кімнату.

У січні 1929 р. Бібліотека переїхала у черговий раз у помешкання за адресою 11, рю Сква де Порт Рояль (11, rue Square de Port Royal) у 13-му окрузі Парижа, де у 3-х окремих кімнатах було розміщено книгозбірню, читальний зал та музей – Меморіальну кімнату Симона Петлюри.

Після проходження всіх офіційних процедур 24 травня 1929 р. французькою владою було затверджено статут «Товариства Українська Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі», а 25 травня – у третю річницю загибелі Головного Отамана – Бібліотека в урочистій атмосфері відкрила свої двері для відвідувачів у будинку на 11, rue Square de Port Royal. З цього при-

воду на сторінках часопису «Тризуб» було опубліковано повідомлення з описом заходів, що відбулися під час відкриття Бібліотеки та переліком українських емігрантських організацій, які взяли участь в урочистій церемонії⁸. Від того часу майже у кожному числі тижневика розміщувалися інформації та звіти про діяльність Бібліотеки, характеризувались нові надходження. Переважна їх більшість належала перу Івана Рудичева – першого бібліотекаря, який відіграв поряд із В. Прокіповичем ключову роль в історії становлення Української бібліотеки в Парижі, формуванні та упорядкуванні її фондів. Він доклав значних зусиль для налагодження контактів із численними українськими організаціями та окремими особами, які мешкали у різних країнах світу, налагодив широке листування, намагаючись залучити кошти на розбудову Бібліотеки та поповнити її книжкове й документальне зібрання. І. Рудичев був не лише «зберігачем пам'яті» про Головного Отамана, але й «душею» Бібліотеки, першим літописцем її історії.

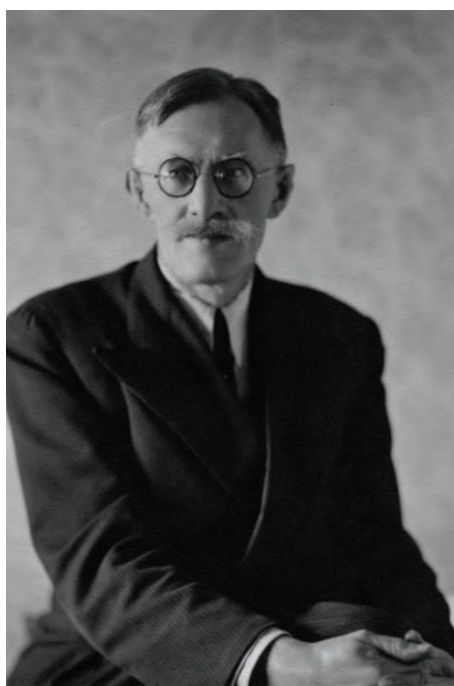
Відповідно до статуту, Товариство ставило собі за мету створити для українців, що перебувають у Франції, та всіх, хто цікавиться Україною, сприятливі умови для проведення наукових досліджень⁹. Серед важливих завдань, що покладалися на цей український культурний

В'ячеслав Прокопович – один з фундаторів та голова Ради Української бібліотеки імені Симона Петлюри, редактор часопису «Тризуб». Фото 1929 р.

Із архівного зібрання Бібліотеки.

осередок в Європі, були збирання пам'яток і предметів, пов'язаних із життям та діяльністю С. Петлюри, а також сприяння проведенню пошуків матеріалів з історії українсько-французьких зв'язків у архівах та бібліотеках Франції¹⁰. Розуміючи широко роль та місію Української бібліотеки як інформаційного українського центру в Європі, її фундатори були свідомі того, що поразка національних визвольних змагань «прийшла не лише тому, що ворогів було багато й вони були сильніші, а й тому, що світ про нас майже не знав, не уявляв, ні скільки нас, ні хто ми такі. І от Бібліотека імені С. Петлюри в Парижі, в центрі світової культури, й мусить показати цілому світові, хто ми й за що ми змагаємось протягом кількох віків, має показати, що ми є народ,

Іван Рудичів – перший директор Української бібліотеки імені Симона Петлюри.

Фото 1941 р.

Із архівного зібрання Бібліотеки.

який може пишатися на рівні з іншими своїми духовними надбаннями, своєю культурою. Світ мусить побачити й дізнатися, чого ми прагнемо, вшановуючи таким способом пам'ять борця за визволення Рідної Землі»¹¹.

Слід відзначити, що до створення Бібліотеки та її успішної розбудови причинилась велика кількість послідовників Головного Отамана не лише у Франції, але й в інших європейських країнах. До цієї благородної справи долучались як відомі представники унерівської політичної еміграції у Франції – В. Прокопович, О. Шульгин, І. Косенко, О. Удовиченко, І. Рудичів, М. Капустянський, М. Шумицький, так і вояки Армії УНР із таборів для інтернованих у Польщі, які у середині 1920-х років почали масово переселятися до Франції.

Заходами І. Рудичева було розгорнуто активну діяльність зі збирання та упорядкування бібліотечних фондів. Радою Бібліотеки було розроблено «Інструкцію представникам Товариства Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі», якою на останніх покладалось завдання збирання не лише книг, часописів, відозв, але й цінних архівних документів та музейних артефактів – у першу чергу тих, що стосувалися життя та діяльності С. Петлюри¹². Представниками Бібліотеки у різних країнах світу зголосилися бути відомі українські політичні й культурні діячі – М. Антонович, Є. Бачинський, М. Забело, В. Королів-Старий, Г. Келлер-Чикаленко, В. Сікевич, І. Шендрик та ін. Як згодом відзначав один із довголітніх директорів Бібліотеки Петро Йосипишин, «її споруджували всі наші земляки: від нечисленної тоді (1926 р.) української громади колишніх вояків Армії Української Народної Республіки у Франції та в інших кількох країнах Європи до маленької української громади у Харбіні та розкиданих українських поселень далекої західної Канади. Кожний свідомий українець поспішав дати свою частку чи то книжкою, чи то грішми, документом чи іншим спомином з недавніх визвольних змагань і прилучити до побудови живого пам'ятника»¹³.

У міжвоєнний період Бібліотека в черговий раз змінила своє місцеперебування: у грудні 1931 р. вона переїхала у п'ятикімнатне помешкання за адресою 41, рю де ля Тур д'Овернь (41, rue de la Tour d'Auvergne, 41) у дев'ятому окрузі Парижа, де з 1936 р. одну з кімнат займала також редакція «Тризуба».

Діяльність Бібліотеки знайшла широку підтримку серед різних кіл української політичної еміграції не лише у Франції, але й поза її межами. Про це свідчать не тільки численні листи на адресу дирекції, але й фінансові надходження від українців із багатьох куточків світу. Взагалі функціонування Бібліотеки підтримувалося саме завдяки пожертвам українців – так, у 1937 р. субсидія Уряду УНР становила 2700 франків, а пожертви – 18751 франків, які надходили з-понад 20 країн (Польщі, Румунії, Чехословаччини, Канади, США, Бельгії, Китаю, Німеччини,

Італії та ін.)¹⁴. Доброчинцями Бібліотеки виступали не тільки українці, але й французи, які усвідомлювали її культурну вагу та значення для Франції. Зокрема відомо, що видавець Арістід Кійє (Aristid Quillet) подарував 20-томний Географічний атлас, Шарль Бонен (Charles Bonin) – колишній амбасадор Франції в Ірані – частину (близько 2000 книг) своєї Бібліотеки, у т. ч. значну кількість раритетних видань та понад 1500 газет і журналів.

Бібліотека слугувала місцем проведення важливих політичних акцій, в ній збиралися члени Ліги поневолених Москвою народів, більше відомої під назвою «Прометейський клуб» (Le Cercle de Prométhée) – Україна, Грузія, Північний Кавказ, Азербайджан, Туркестан. У другій половині 1930-х років Бібліотека розгорнула активну виставкову діяльність, інформуючи в такий спосіб європейський світ про українські державницькі прагнення. Зокрема, в 1935 р. на Всесвітній виставці у Брюсселі Україна була представлена саме завдяки Українській бібліотеці, що надала для експонування в «Palais mondial» (Світовому палаці) та Королівському військовому музеї окремі експонати і документи зі своєї колекції.

Про масштаби культурної діяльності Бібліотеки у 1930-х роках свідчить той факт, що з лекціями у ній виступали відомі науковці та митці, зокрема Є. Вировий, Є. Деслав, С. Сірополко, В. Щербаківський, А. Яковлів та ін. Низкою цікавих заходів було відзначено у 1937 р. 250 років від дати обрання Івана Мазепи гетьманом України – передусім, була проведена виставка, на якій були експоновані матеріали з бібліотечних фондів, а також оригінальні документи, випозичені з колекцій Національного музею у Львові. Під час виставки В. Прокопович виголосив доповідь на тему «Євангелія арабською мовою», видання якого було здійснено коштом І. Мазепи 1708 р. у м. Алеппо (Італія), а композитор Ю. Пономаренко прочитав лекцію «Легенди про гетьмана Івана Мазепу в світовій музиці»¹⁵. Того ж року завдяки сприянню з боку Ліги Націй Бібліотека репрезентувала свій стенд на Всесвітній виставці у Парижі¹⁶.

Однак, із початком німецької окупації Франції колекцію Бібліотеки спіткала доля, подібна до багатьох інших документальних та мистецьких зібрань на окупованих нацистською Німеччиною територіях. Архівні та бібліотечні колекції розглядалися німецькою владою як важливі джерела, які доцільно використовувати в розвідувальних та ідеологічних цілях. У поле зору спецслужб Третього Райху потрапили й документи української політичної еміграції, у т. ч. зібрання Української бібліотеки імені С. Петлюри.

Під час наступу німців на Париж на початку червня 1940 р. чільні діячі унерівської еміграції (В. Прокопович, М. Ковальський, О. Удовиченко) були змушені виїхати з міста, натомість директор Бібліотеки І. Рудичів залишився у столиці Франції задля забезпечення збереженості її фондів. Згідно зі звітом, затвердженим на засіданні Ради Бібліотеки

8 червня 1940 р., на 1 січня 1940 р. у фондах Бібліотеки нараховувалося 14329 книжок (з них українською мовою – 7911, іноземними – 6318).

22 липня 1940 р. представники окупаційної влади вперше відвідали Українську бібліотеку імені Симона Петлюри, після чого установа ще деякий час продовжувала функціонувати, однак вже 22 жовтня 1940 р. вона спочатку була опечатана, а 13 грудня офіційно проголошена «під німецькою протекцією» («unter deutsche Schutz»). Найбільша ж катастрофа сталася 20-21 січня 1941 р., коли книжкове та архівне зібрання Української бібліотеки було конфісковане та вивезене нацистами.

Відтворити перебіг цих трагічних для українства подій дають можливість особисті нотатки «Як це було. Останній рік Бібліотеки ім. С. Петлюри в Парижі» її директора І. Рудичева, якому довелося стати вимушеним свідком пограбування бібліотечних колекцій. Ці нотатки та описи Бібліотеки, складені І. Рудичевим після її опечатування та вивезення нацистами, були опубліковані у книзі «Українська Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі в світлі джерел та спогадів» (2006)¹⁷.

Нацисти вивезли з Української бібліотеки близько 15000 книжок, карт, фотографій та музейних експонатів (загалом понад 100 скринь)¹⁸. Після конфіскації матеріали спочатку були зведені до спеціального пункту у Парижі (45-47, rue la Bruyère.), звідки вони невдовзі були відправлені до Берліна. Німецька влада наполягала на тому, щоб І. Рудичів приїхав сюди для продовження своєї роботи в якості бібліотекаря, і він, вболіваючи за долю конфіскованих зібрань, у середині червня 1941 р. прибув до столиці Третього Райху.

За деякий час книжкова колекція та архівні документи були передані до Східної бібліотеки у Берліні (Ostbücherei), де концентрувалися матеріали з східноєвропейських питань та проблем більшовизму. Однак і там вони залишалися не розпакованими, а І. Рудичів не мав до них доступу. У жовтні 1942 р. він отримав дозвіл повернутися до Парижа. З початком бомбардування західними союзниками Берліна значна кількість нацистських інституцій почала переїжджати зі столиці Третього Райху на схід. Влітку 1943 р. розпочалось перевезення сконцентрованих у Берліні матеріалів до міста Ратібор (Ratibor) у Сілезії. Значний внесок у дослідження долі переміщених нацистами у період Другої світової війни колекцій, у т. ч. зібрань Української бібліотеки імені С. Петлюри, здійснила американська вчена д-р Патриція Кеннеді Грімстед, яка опублікувала їх результати у своїй монографії «Trophies of War and Empire: The Archival Heritage of Ukraine, World War II, and the International Politics of Restitution» (Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001) та статтях, спеціально присвячених долі бібліотечних колекцій¹⁹.

Основна частина книжок та архівних матеріалів, що були конфісковані нацистами із зібрання Української бібліотеки імені С. Петлюри в

Парижі, на завершальному етапі війни були вивезені до СРСР в якості воєнних трофеїв. На думку П. К. Грімстед, ці матеріали не були віднайдені одночасно і в одному місці, чим також можна пояснити той факт, що зараз вони перебувають у фондах кількох різних архівів та бібліотек²⁰. Проте до розпаду СРСР вся інформація про «трофейні» колекції була цілковито засекречена, тому тривалий час зібрання Бібліотеки вважалося втраченим.

Між тим, після звільнення Парижа від нацистів Рада Бібліотеки вперше зібралась на засідання 10 вересня 1944 р. У листопаді того ж року головою Ради замість В. Прокоповича, який помер 1942 р. у Бесанкурі, було обрано І. Косенка, а секретарем – О. Удовиченка. У цей час І. Рудичів продовжував працювати в Бібліотеці, хоча з огляду на стан здоров'я він здебільшого перебував поза межами Парижа – в Українсько-грузинському притулку для літніх людей в Абондані (Abondant). Вже по закінченні війни, 29 жовтня 1945 р. Рада подала до паризької префектури прохання про відновлення діяльності Бібліотеки. Після отримання дозволу Українська бібліотека була відкрита для читачів у квітні 1946 р. у маленькому приміщенні на 24, рю де ля Глясьєр (rue de la Glacière, 24) у 13-му окрузі Парижа. Таким чином, українські діячі, незважаючи на скрутні повоєнні часи, спромоглися відродити цей важливий осередок української культури у Франції, але їм так і не вдалося повернути зібрані до війни безцінні колекції.

У цей період великих зусиль для відродження Бібліотеки докладали І. Косенко, О. Удовиченко, О. Шульгин, Г. Довженко, який 1950 р. змінив І. Рудичева на посаді бібліотекаря. Було розпочато заходи щодо одержання відшкодування за завдані під час війни збитки – збиралися свідчення про пограбування Бібліотеки, Г. Довженко та І. Рудичів працювали над укладанням реєстру вивезених нацистами книжок і документів.

У 1950-х роках Рада Бібліотеки взяла активну участь у роботі Комітету для встановлення пам'ятника Головному Отаманові на цвинтарі Монпарнас, до складу якого входили ген. О. Удовиченко, С. Созонтів, П. Плевако та М. Ковальський. На замовлення Комітету відомий український скульптор Григорій Крук створив проєкт пам'ятника Головному Отаманові, урочисте відкриття якого відбулося 24 травня 1954 р. у присутності вдови С. Петлюри – Ольги Петлюри. Від того часу й до сьогодні Рада Бібліотеки продовжує здійснювати догляд за могилою Головного Отamana, щороку у день загибелі відбуваються панахиди та покладання квітів від українських представництв та організацій.

У 1958 р. директором Бібліотеки стає колишній сотник Армії УНР Петро Йосипишин, який обійматиме цю посаду упродовж наступних 3-х десятиліть. Завдяки його активній діяльності та залученню до співпраці представників української діаспори з різних країн світу відновилось

Пам'ятник Симону Петлюрі
на цвинтарі Монпарнас
(скульптор – Г. Крук).
Сучасне фото.

надходження до фондів Бібліотеки книжок, журналів, архівних документів та музейних пам'яток, було продовжено роботу зі збирання матеріалів доби Визвольних змагань та громадсько-політичної діяльності української еміграції.

Голова тогочасної Ради Павло Шумовський, підкреслюючи важливість «місії Бібліотеки в серці Франції та Європи», наголошував на тому, що вона мала перетворитися на «центр документації», котрий міг би «допомогти знайти як чужинцям, так і своїм людям [...] правдиві інформації у важливіших українських справах»²¹.

У цей період Рада Бібліотеки активізує заходи щодо отримання від німецького уряду компенсації за пограбовані під час Другої сві-

тової війни колекції. Велику організаційну роль у цьому процесі відіграють П. Йосипишин і М. Ковальський. Юридичне протистояння тривало понад 10 років. Нарешті, завдяки мінімальному відшкодуванню, яке не йшло ні в яке порівняння із завданими збитками, Бібліотека у 1969 р. змогла придбати нове приміщення, де вона перебуває на сьогоднішній день за адресою 6, рю де Палестін (6, rue de Palestine, 6) у 19-му окрузі Парижа, поділяючи будівлю з парафією Української Автокефальної Православної Церкви в Парижі та Братством св. Симона.

З часом через значне збільшення книжкових та газетних фондів це нове приміщення стає затісним, і в 1986 р., завдяки допомозі української діаспори, Бібліотека зуміла здійснити добудову приміщення, створивши таким чином додатковий простір для зберігання постійно зростаючої кількості книг та періодичних видань.

Рада Бібліотеки завжди висловлювала особливу вдячність всім без винятку жертводавцям та меценатам, регулярно публікуючи повідомлення про надходження пожертв, видань та документів спочатку на сторінках «Тризуба», а згодом – «Інформаційного бюлетеня». У великій залі Бібліотеки на почесному місці розташовані пам'ятні таблиці Співбудівничих і Меценатів Бібліотеки, на яких викарбувані імена тих, хто зробив найповажніший внесок у її розбудову. Крім того, у Бібліотеці дбайливо зберігається кілька томів «Золотої книги» її відвідувачів. Так, книга 1, що датується 1930–1966 рр., містить автографи Є. Ви-

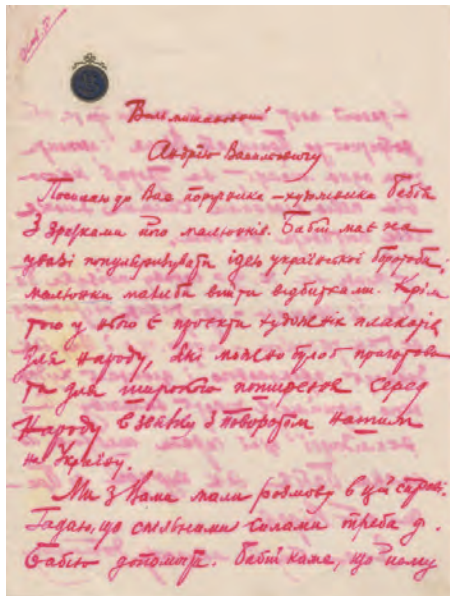
рового, Є. Деслава, М. Єремівца, О. Кошиця, Б. Лазаревського, К. Лисяка, І. Лисяка-Рудницького, А. Лівицького, М. Лівицького, М. Омеляновича-Павленка, Є. Онацького, С. Сірополка, С. Скрипника, Р. Смаль-Стоцького, І. Феценка-Чопівського, В. Щербаківського та ін.

У Бібліотеці дбайливо зберігаються документи, пов'язані з життям, діяльністю та увічненням пам'яті С. Петлюри, зокрема, свідоцтво про його смерть 25 травня 1926 р., видане префектурою Парижа, повідомлення про похоронну літургію у неділю 30 травня 1926 р. о 3-й годині у Румунській православній церкві і поховання на цвинтарі Монпарнас; оригінали та чернетки його окремих праць — у т. ч. рукопис статті «Табір (Чергові проблеми військового будівництва в українській військовій літературі)», опублікованої під псевдонімом О. Ряст в однойменному журналі, що виходив у Каліші (1923 р.), машинопис із рукописними правками праці «Московська воша» (1925 р.), листи С. Петлюри до А. Лівицького, А. Ніковського, М. Удовиченка, І. Феценка-Чопівського, П. Чижевського, М. Шумицького, А. Яковлева тощо²².

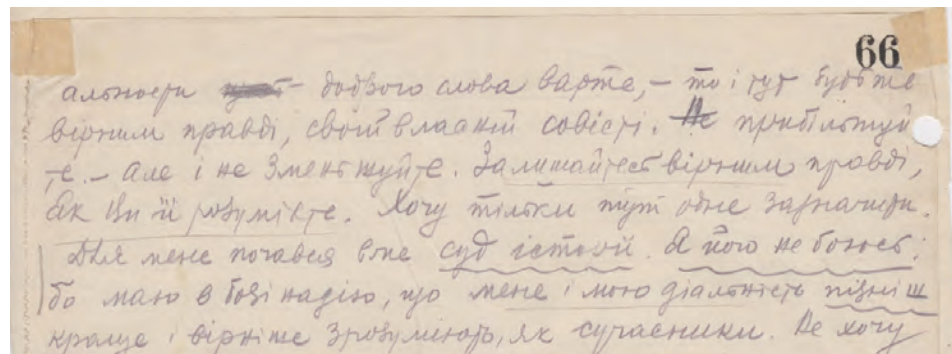
Репрезентативним є зібрання фотодокументів, де представлені фотографії С. Петлюри, його родини, могили Головного Отамана, подій, пов'язаних із вшануванням його пам'яті, листівки та плакати з портретними зображеннями С. Петлюри, фотографії з панахид у річниці смерті Головного Отама-

Петро Йосипишин у читальній залі
Української бібліотеки
імені Симона Петлюри
(6, rue de Palestine). Фото 1982 р.
Із зібрання Бібліотеки.

Перший аркуш листа Симона Петлюри
Андрію Ніковському. Автограф.
19 березня 1921 р.
З архівного зібрання Української
бібліотеки
імені Симона Петлюри.

Уривок з листа Симона Петлюри генералу Миколі Удовиченку. Автограф. 1922 р.
З архівного зібрання Української бібліотеки імені Симона Петлюри.

на на цвинтарі Монпарнас, листування з українськими організаціями в різних країнах світу в справі увічнення пам'яті С. Петлюри та відзначення роковин із дня його смерті, документи, що відображають діяльність комітетів із вшанування пам'яті С. Петлюри у Франції, Чехо-Словаччині та Румунії (комунікати, бюлетені, фінансові звіти), листування Центрального комітету вшанування пам'яті Симона Петлюри в США з Радою Бібліотеки стосовно фінансової підтримки її діяльності.

З відновленням незалежності України у 1991 р. діяльність Бібліотеки значно розширилася. У цей час поглиблюються зв'язки з громадсько-політичними, науковими та культурними установами й організаціями в Україні та світі, проводяться конкурси на написання дослідницьких праць про життя та діяльність С. Петлюри, виходить нарис історії Бібліотеки, підготовлений її директором Василем Михальчуком²³.

Тривалий час доля міжвоєнного бібліотечного зібрання була невідомою, і тільки після розсекречення колишніх «спецсховищ» СРСР

Панахида на могилі Симона Петлюри на цвинтарі Монпарнас у Парижі 25 травня 2019 р.

вдалося встановити сучасне місцезнаходження окремих сегментів архівної колекції Української бібліотеки імені Симона Петлюри та деяких книжок. Перш за все цьому сприяла пошукова робота в російських та українських архівах П. К. Грімстед, а згодом – архівні розшуки та спроба реконструкції втраченої документальної колекції Української бібліотеки були здійснені Я. Йосипишин та М. Палієнко²⁴. Дослідженнями встановлено, що більшість архівних документів, вивезених під час війни з приміщення Української бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі, нині перебувають у фондах Російського державного військового архіву у Москві²⁵.

У 1999 р. Радою Бібліотеки за участю П. К. Грімстед та президента Французької асоціації українських студій професора Данієля Бовуа (Daniel Beauvois) було вжито конкретних заходів щодо повернення Бібліотеці її архівних колекцій міжвоєнного періоду. Проте до сьогодні ця проблема залишається невирішеною через відмову Російської Федерації повертати незаконно переміщені внаслідок подій Другої світової війни культурні цінності.

Від 1998 р. директором Української бібліотеки є д-р Ярослава Йосипишин, яку незадовго перед цим було обрано головою бібліотечної Ради.

Тривалий час роботу з каталогізації та створення бази даних бібліотечних фондів проводить бібліотекар Дарія Мельникович.

З 2008 р. триває робота із упорядкування, систематизації та описування архівних колекцій Бібліотеки. Реалізації цих важливих завдань сприяє фінансова допомога від Меморіального фонду імені Симона Петлюри в США (голова – Микола Кочерга).

Бібліотека також брала діяльну участь в організації цілої низки виставок, зокрема, з нагоди 100-річчя (1979) та 125-річчя (2004) від дня народження Головного Отамана Симона Петлюри, а також з нагоди 1000-ліття Хрещення Русі (1988), на якій була представлена колекція книжок із релігійного мистецтва. Бібліотека також була співучасницею виставки «Кольори України» (експонати, картини, вишивки), що була організована Музеєм Людини (1999–2000), а також надала в користування кілька своїх картин для виставки «Інтерференції – Художники українського

Музейна експозиція Української бібліотеки імені Симона Петлюри.
Сучасне фото.

Директор Української бібліотеки
імені Симона Петлюри
д-р Ярослава Йосипишин.

походження в сучасному мистецтві Франції (1911–1960)», яка була представлена в ЮНЕСКО (2000). З 2003 р. Бібліотека – учасниця щорічних міжнародних салонів крашанок.

Особливо ефективно місію українського інформаційного та культурного центру в Європі Бібліотека виконувала під час Помаранчевої революції та Революції гідності. У ці доленосні для України та українського народу часи співробітники Бібліотеки намагались якнайширше та найповніше поінформувати всіх, хто звертався до читальні, про події в Україні, відповісти на запити західних журналістів й політичних оглядачів, забезпечити їх пресовими та книжковими матеріалами з бібліотечних фондів.

Одна з яскравих подій останнього періоду – це надання Бібліотекою у жовтні 2018 р. документів та артефактів, пов'язаних з Українською революцією та діяльністю С. Петлюри, для експонування у

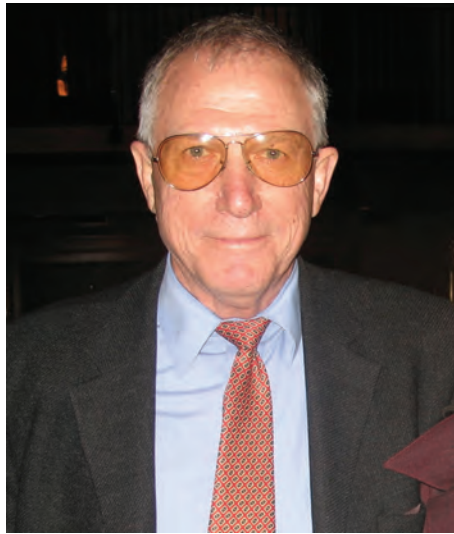

Бібліотекар Дарія Мельникович.

славнозвісному паризькому Музеї армії (Musée de l'Armée, Hôtel des Invalides) під час виставки «A l'Est, la guerre sans fin. 1918–1923» («На Сході, війна без закінчення. 1918–1923»), яка проводилась під патронатом Президента Франції Емануеля Макрона²⁶.

Бібліотека традиційно організовує лекції-доповіді, кооперуючи свої зусилля з іншими інституціями, зокрема, Французькою асоціацією українських студій (Association Française des Etudes Ukrainiennes – AFEU), Українським культурним центром у Франції, проводячи їх французькою чи українською мовами на різні теми. В числі доповідачів останніх років були такі відомі літератори, публіцисти та науковці, як І. Драч, Л. Костенко, Ю. Андрухович, В. Сергійчук, М. Тимошик, Л. Кулаковська та ін.

Заходами дирекції Бібліотеки проводяться міжнародні наукові конференції, присвячені вшануванню пам'яті С. Петлюри, на які регулярно запрошуються науковці та публіцисти, які досліджують його життя та діяльність. Зокрема, у травні 2016 р. Українська бібліотека

Голова Меморіального фонду
імені Симона Петлюри у США
Микола Кочерга.

Робота з упорядкування документального зібрання
Української бібліотеки імені Симона Петлюри. 2016 р.

Конференція в Українському культурному центрі імені Василя Сліпака у Парижі, присвячена 140-річчю з Дня народження Симона Петлюри. На фото: директор Бібліотеки д-р Я. Йосипишин і Посол України у Франції О. Шамшур. 25 травня 2019 р.

з Українським культурним центром імені Василя Сліпака провела 25 травня ц. р. у Парижі «Journée d'étude Symon Petlura» – студійний день, присвячений Голові Директорії та Головному Отаману Військ УНР С. Петлюрі. У роботі конференції взяли участь директор Бібліотеки Я. Йосипишин, Надзвичайний і Повноважний Посол України у Франції О. Шамшур, відома українська журналістка А. Лазарева-Гіймоль. Тематика конференції торкалась обговорення міжнародної політики доби Директорії УНР та участі Української делегації у Паризькій мирній конференції 1919 р. У рамках студійного дня відбувся показ фільму

Будівля Української бібліотеки імені Симона Петлюри у Парижі (6, rue de Palestine). Сучасне фото.

у співпраці з Українським культурним центром у Парижі та за підтримки Посольства України у Франції організувала конференцію «90-та річниця вбивства Головного Отамана Симона Петлюри», у якій з науковими доповідями виступили відомі дослідники Української революції 1917–1921 рр. історики А. Руккас, Я. Файзулін, В. Яблонський.

З нагоди 140-річчя від дня народження С. Петлюри Українська бібліотека разом

«Таємний щоденник Симона Петлюри» та зустріч з його режисером О. Янчуком і виконавицею ролі Лесі Петлюри – В. Янчук.

За 90 років функціонування Українській бібліотеці судилося стати символічним місцем пам'яті про Симона Петлюру, у якому, за образним висловом П'єра Нора, «пам'ять втілюється»²⁷, продовжує жити національну ідею, передавати код генетичного єднання поколінь. Її діяльність має важливе значення для популяризації українських творів, ознайом-

лення з надбаннями нашої культури вчених, журналістів, публіцистів із різних країн світу. Науковці та митці, відвідуючи читальний зал Бібліотеки та працюючи з її фондами, мають можливість пізнати різні аспекти політичного, культурного, духовного розвитку України, а також ознайомитись як із сучасними політичними та економічними процесами в Україні, так і діяльністю представників української діаспори у світлі публікацій в українській та зарубіжній періодиці. Упродовж 90 років Українська бібліотека залишається важливим осередком української культури і місцем нашої національної пам'яті у серці Європи.

¹ *Лотоцький О.* Державний провід Симона Петлюри // Тризуб. Париж, 1930. Ч. 20–21. 25 травня. С. 10.

² Наше місце в Європі... // Тризуб. Париж, 1926. Ч. 14. 17 січня. С. 1.

³ Там само.

⁴ Там само.

⁵ *Черепин С.* [Прокопович В.] Пам'ятник нерукотворний // Тризуб. Париж, 1926. Ч. 37–38.

⁶ Там само.

⁷ *Рудичів І.* Бібліотека імені С. Петлюри в Парижі (Роки 1927–1930) // Тризуб. Париж, 1931. Ч. 16. 26 квітня. С. 2–7.

⁸ Відкриття Української Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі // Тризуб. 1929. Ч. 23. С. 8–9.

⁹ Примірники статуту Товариства французькою та українською мовами зберігаються в архіві Української бібліотеки імені Симона Петлюри у Парижі, а також у фонді «Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі, Франція» Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). Ф. 4362. Оп. 1. Спр. 1, 9).

¹⁰ *Палієнко М.* Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ: Темпора, 2008. С. 219.

¹¹ Творімо монумент С. Петлюрі в Парижі // Тризуб. Париж, 1930. Ч. 19. 11 травня. С. 27.

¹² Інструкція представникам Товариства «Бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі» // Тризуб. Париж, 1929. Ч. 16–17.

¹³ Цит. за: *Палієнко М.* Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ, 2008. С. 221–222.

¹⁴ Довідка про заснування та діяльність Бібліотеки (1936 р.) // ЦДАВО України. Ф. 4362. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 13–14; Українська бібліотека ім. С. Петлюри в Парижі: Загальний звіт за рік 1937 // ЦДАВО України. Ф. 4362. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 82–84.

¹⁵ Відвідувач. Легенди про гетьмана Івана Мазепу в світовій музиці // Тризуб. Париж, 1937. Ч. 39. С. 10–12.

¹⁶ Відвідувач. Українська преса на світовій виставі в Парижі // Тризуб. Париж, 1937. Ч. 42. С. 5–6.

¹⁷ Див.: *Йосипишин Я., Палієнко М.* Українська Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі в світлі джерел та спогадів. Київ; Париж, 2006.

¹⁸ ЦДАВО України. Ф. 3602. Оп. 5. Спр. 26. Арк. 22.

¹⁹ Grimsted P. K. The Odyssey of the Petliura Library and the Records of the Ukrainian National Republic during World War II // Harvard Ukrainian Studies. 1998. Vol. XXII. P. 181–208; Eadem. The Postwar Fate of the Petliura Library and the Records of the Ukrainian National Republic // Harvard Ukrainian Studies. 1997. Vol. XXI. P. 393–461.

²⁰ Grimsted P. K. The Postwar Fate of the Petliura Library and the Records of the Ukrainian National Republic // Harvard Ukrainian Studies. 1997. Vol. XXI. P. 396.

²¹ Інформаційний бюлетень Української Бібліотеки імені Симона Петлюри в Парижі. 1969 (Січень). Ч. 21. С. 1.

²² Частина з цих документів була опублікована у збірниках: Симон Петлюра: Статті, листи, документи / Українська Вільна Академія Наук у США, Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі. Нью-Йорк, 1956. Т. I; 1979. Т. II.

²³ Михальчук В. Українська Бібліотека ім. Симона Петлюри в Парижі: Заснування, розвиток, діяльність (1926–1998). Київ, 1999. 656 с.

²⁴ Йосипишин Я., Палієнко М. Українська бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі в світлі джерел та спогадів. Київ; Париж, 2006; Палієнко М. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій). Київ: Темпора, 2008.

²⁵ Палієнко М. Джерела з історії української еміграції у фондах російських архівів // Історичний журнал. 2007. № 5. С. 84–100.

²⁶ A l'Est, la guerre sans fin, 1918–1923. Compte-rendu de l'exposition du musée de l'Armée // La Revue d'Histoire Militaire. URL: <https://larevuedhistoiremilitaire.fr/2018/10/13/a-lest-la-guerre-sans-fin-1918-1923-compte-rendu-de-l'exposition/> (дата звернення: 20.05.2019).

²⁷ Нора П'єр. Теперішнє, нація, пам'ять. Київ: Кліо, 2014. С. 18.

The article reveals the history of the founding and peculiarities of the functioning of The Simon Petliura Ukrainian Library in Paris during the 90 years of its activity (1929–2019). The role of the Library in collecting and preserving books, artifacts and documents related to the life and activities of the President of the Ukrainian People's Republic and the Supreme Commander of the Ukrainian Army Symon Petliura (1879–1926) was determined. It was stressed the importance of the Ukrainian Library in Ukrainian culture promotion in the Western world as well as the consolidation of Ukrainian emigration around the ideas of the Ukrainian integrity and statehood. The role of the Library as an institution of the national memory is determined.

Key words: Symon Petliura; Ukrainian Library in Paris; national identity; cultural heritage; place of memory; Ukraine; France.